

Бицко Н. І.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Буковинський державний медичний університет»

ЕПОНІМІЙНА МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ (ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗА ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ)

Анотація. У науковому медичному термінологічному просторі терміни-епоніми займають вагомe місце та забезпечують ефективність міжкультурної комунікації. Терміни-епоніми є одиницями мовного і професійного знання, що забезпечують вищий рівень володіння фаховою мовою будь-якої галузі медицини. У роботі проведено дослідження науково-медичних текстів з огляду на лексико-стилістичні особливості перекладу епонімічних термінів.

Ключові слова: медична термінологія, термін-епонім, термінотворення, лексичні особливості терміна, стилістичні особливості терміна.

Постановка проблеми. Бурхливе утворення нових дисциплін спричиняє їх потребу у власній термінології, що призводить до стихійного виникнення термінологічних одиниць. В умовах «термінологічного потопу» перед фахівцями постає серйозна проблема впорядкування всього масиву термінології [17, с. 47]. І на перший план висувається такий важливий аспект, як нормативність. Терміни-епоніми є смисловим ядром спеціальної мови і передають основну змістовну інформацію. У сучасному світі в результаті активізації досліджень у медичній галузі з'явилося понад 90% нових слів, що являють собою спеціальні медичні терміни [8, с. 34]. Потреба в термінах набагато вища, ніж у загальноновживаних словах. Зростання кількості термінів-епонімів деяких наук випереджає зростання кількості загальноновживаних слів мови, і подекуди кількість термінів перевищує кількість неспеціальних слів. Разом із класичними термінами-епонімами, що увійшли до вжитку в XVI–XIX ст., з'являються нові терміни, що відображають як етапи розвитку нових галузей медичної науки, так і пріоритет того або іншого ученого, країни у відкритті нових фактів. Нині важко собі уявити «вивчення еволюції клінічного мислення, діагностики, історії і розвитку клініки, медицини без знання клінічної термінологічної епонімії. Вивчення епонімічних термінів сприяє розкриттю еволюції клінічних дисциплін, діагностичного процесу мислення, а також формуванню термінологічної компетенції у студентів-медиків, опануванню ними мови спеціальності» [5, с. 99]. Процеси терміноутворення і терміновживання – «не стихійні, а свідомі процеси, підконтрольні лінгвістам і термінологам. Норма в термінології має не суперечити, а відповідати нормам загальнолітературної мови, водночас існують і особливі вимоги, які висуваються до терміна» [11, с. 43].

Отже, предметом нашого дослідження є нормативні вимоги до терміна-епоніма, які були вперше сформульовані основоположником російської термінологічної школи Д.С. Лотте. Це – «системність термінології, незалежність терміна від контексту, стислість терміна, його абсолютна і порівняна однозначність, простота і зрозумілість, ступінь впровадження терміна»

[16, с. 53]. Ці вимоги лягли в основу методичної роботи над термінологією в Комітеті науково-технічної термінології Академії наук і були зведені воедино у «Короткому методичному посібнику з розробки і впорядкування науково-технічної термінології», до якої і належать термінологічні медичні одиниці [16, с. 54].

Мета статті – докладніше зупинитися на деяких основних вимогах, які мають відношення до епонімічного терміна у медичній галузі, враховуючи, що у вимові фіксованого змісту (одному знаку відповідає одне поняття) полягає положення про те, що термін повинен мати обмежений, чітко фіксований зміст у межах певної терміносистеми в конкретний період розвитку будь-якої галузі медицини. Останнє уточнення видається важливим, оскільки з поглибленням знання зміст поняття може розвиватися і з часом той самий термін може набути іншого значення.

Виклад основного матеріалу. Звичайні слова уточнюють своє значення, набувають різних смислових відтінків у контексті фразеологізму, у поєднанні з іншими словами. Контекстна рухливість значення для терміна абсолютно неприпустима. Треба підкреслити, що тут «міститься логічна вимога до терміну – постійність його значення в рамках певної терміносистеми» [2, с. 81]. Звертає на себе увагу і критерій точності терміна. Під точністю зазвичай розуміється чіткість, обмеженість значення. Ця чіткість зумовлена тим, що «спеціальне поняття, як правило, має точні межі, що зазвичай встановлюються за допомогою визначення – дефініції терміна» [4, с. 200]. Значення безлічі невмотивованих термінів не виводиться зі значення тих терміноелементів, що входять у них. Це такі терміни, що мають ту позитивну якість, що не викликають ніяких асоціацій. Таких найбільше зафіксовано серед термінів-епонімів. Але тут є і негативний аспект: здебільшого епоніми-терміни не викликають уявлень і не відображають зв'язку даного поняття з іншими («*симптом Лебермейстера*» [1, Т. 1, с. 1337], «*синдром Галлермана-Штрайфа*» [1, Т. 1, с. 1019]), отже, освоїти їх надзвичайно важко. Вимога однозначності епоніма-терміна також має велике значення. Особливо незручна в даному випадку категоріальна багатозначність, коли в межах однієї терміносистеми одна і та сама форма використовується з метою позначення операції та її результату. Упорядкувавши термінологію, тобто фіксуєючи значення кожного терміна даної системи понять, встановлюють однозначність терміну. Термін не повинен мати синонімів. Термін має бути систематичним. Систематичність термінології базується на «класифікації понять, з огляду на яку виділяються необхідні і достатні ознаки, що включаються в термін, після чого підбираються слова і їх частини (терміноелементи) для утворення терміна» [12, с. 56]. Це вимога пов-

ністю відповідає епонімам-термінам. З систематичністю терміна тісно пов'язана його мотивованість, тобто семантична прозорість, що дає змогу отримати уявлення про назване терміном поняття. Отже, ознаки, які кладуться в основу побудови термінів, що відображають видові поняття, тобто поняття, що стоять на одному класифікаційному ступені, мають бути однакові. Звичайно, ми бачимо, що епоніми-терміни мають свої індивідуальні особливості, але частково вони збігаються із загальними вимогами термінів, які розглянуті вище [20, с. 27–36]. Звідси походить чергова вимога – стислість терміна. Термін має бути коротким. Тут можна відзначити суперечність між прагненням до точності терміносистеми і до стислості термінів. Для сучасної епохи характерне «утворення протяжних термінів, в яких прагнуть передати більшу кількість ознак понять, що позначаються ними. Формується тенденція до ускладнення структури термінів-словосполучень, з'являються довгі, громіздкі назви, що наближаються до термінів-описів» [19, с. 215]. Крім того, в розгорнутих епонімах-термінах можливе поєднання деталізованого поняття з таким позначенням деталей, що термінує, яке робило б це позначення зрозумілим поза контекстом, тобто було б однозначним. Але оборотною стороною такої однозначності виявляється громіздкість тексту. Практика ж стикається з необхідністю шукати скорочений варіант довгого незручного найменування, що відповідає закону економії мовних засобів. в цьому випадку принципове значення має питання про те, яке словосполучення можна вважати коротким варіантом терміна. «Короткий варіант – це скорочений, але функціонально рівноцінний, вторинний знак поняття, яке він термінує. Він завжди проводиться від семантичної і знакової структури основного терміну. Короткий варіант не може бути довільним, вільним, він має зберігати в собі необхідні систематизуючі ознаки, які містяться в повному епонімі-терміні» [6, с. 68]. Якщо говорити про синтаксичні моделі, що використовуються як епоніми-терміни, здебільшого це моделі у двох варіантах: субстантивному і атрибутивному. Іменний характер словосполучень доповнюється в основному прикметниковими зворотами. Наприклад, «*додаткове ядро рухового нерва Якубовича, Едінгера, Вестфалія*»; «*трикутна ділянка стінки глотки Кілліана*» [21, с. 157, 159]. У ролі субстантивного компонента можуть виступати: іменники російського походження («*горбок*», «*відкладення*», «*камінь*», «*вкладки*», «*прикус*»); іменники греко-латинського походження («*стоматит*», «*одонтома*», «*індекс*», «*стоматорегія*»); іменники, запозичені з інших мов («*емаль*», «*пломба*», «*гайморит*»). Численну групу утворюють термінологічні словосполучення, у складі яких два атрибутивних компоненти («*кісткова зубна кіста*», «*зовнішня артерія щелепи*»). Для субстантивних епонімів-термінів найбільш характерні такі моделі: іменник (Н. в.) + іменник (Р. в.): «*хвороба Верльгофа*», «*набряк Квінке*», «*синдром Фреліха*», «*кухоль Ейсмарха*» та ін. Увагу перекладач має акцентувати на високій частотності вживання абревіатур у практичній роботі лікаря і проводити роботу з трансформації багатокомпонентних словосполучень у більш ємні і зручніші терміни. Під час вивчення термінології виникають труднощі, як правило, семантичного характеру [13, с. 83]. Часто перекладач не уявляє конкретного змісту російських епонімів-термінів. В основі цього явища лежить той факт, що в термінології будь-якої з окремих медичних дисциплін присутні функціональні компоненти: вузькоспеціальна лексика, що є прина-

лежністю тільки даної термінології; професійна медична лексика, до якої належать терміни, що функціонують у кількох медичних дисциплінах; загальномедична лексика, тобто терміни, що позначають поняття, загальні для всіх медичних дисциплін. У лінгвістичній літературі немає єдиної думки про термінологічну синонімію. Основною базою утворення термінологічної синонімії є запозичення з грецької і латинської мов і їх еквіваленти російського походження. Чимало дослідників заперечують наявність повних синонімів. Д.С. Лотте вважає, що в термінології варто розрізняти «абсолютні» і «порівнянні» синоніми, І.В. Рахманов розрізняє в семантичному плані «рівнозначні» і «нерівнозначні» синоніми. Заперечують наявність «абсолютних» синонімів Е.М. Галкіна-Федорук, Л.А. Булаховський, Р.А. Будагов та ін. [15, с. 90]. Відповідно до спостережень, можна стверджувати, що в медичній термінології функціонують часткові синоніми. В окремих випадках кількість синонімів може сягати 15 і більше. Ми вважаємо, що варто «звести до мінімуму» число термінів-синонімів, залишивши один – найбільш точний. Варто зазначити, що в сучасній мові простежується і негативне ставлення до термінів, створених на основі імен власних. Причина тому – недостатня семантична мотивованість термінологічних одиниць типу: «*комплекс Гольджі*», «*Стоксу закон*», «*Сухаревої триада*», що можна пояснити асемантичністю власних імен, що входять до їх складу [5, с. 90]. Але велику групу утворюють клінічні терміни-епоніми, що відображають назви окремих частин органа, тканини, клітини, найбільш поширені методи дослідження, морфологічні теорії або наукові відкриття, що отримали широке визнання (*Гете кістка*, *Гольджі клітини*, *Руژه оболонка*, *Шарнеєво волокно*, *Пехліна залоза*, *Рюниша м'яз*, *Грубева зв'язка*, *Врісберга хрящ*, *Лушки мигдалини*, *Морганієв шлуночок*, *Буяльського метод*, *Воробйова спосіб*, *Кюве вчення*, *Стоксу закон* тощо) [1]. У цих епонімах акумульовані зусилля учених і лікарів різних країн світу в пізнанні будови і функціональних особливостей органів людського тіла, увічнена спадкоємність наукового знання, без якої неможливий хоч якийсь успішний розвиток сучасної морфологічної науки. Крім того, варто зазначити, що епонімічним термінам властиві емоційність і експресивність, як позитивна, так і негативна («*Аліса в країні чудес*», «*намисто Венери*», «*Ельшіга перлини*», «*танець святого Вітта*», «*Вандейєра доріжка із перлів*», «*Галлера гірський дротик*», «*Генке апельсин*» та ін.) [1]. Останнім часом спостерігається частковий процес заміни нейтральних назв асоціативними термінами (епонімічний термін «*Мальгінієва мережа*» замінений назвою «*Чудесна мережа*», термін «*Галлера ніготь*» – синонімом «*пташина шпора*» і в «Енциклопедичному словнику медичних термінів» епонімом вже не супроводжуються [10, с. 10].

Висновки. У роботі проведено дослідження лексико-стилістичних особливостей перекладу науково-медичних текстів з огляду на значущість цієї проблеми для міжкультурної комунікації. Епоніми-терміни є одиницями мовного і професійного знання, що забезпечують ефективність міжкультурної комунікації. З цієї причини найбільшу практичну значущість під час перекладу науково-технічних текстів має еквівалентний переклад термінології. Ми провели зіставлення епонімів-термінів на лексико-морфологічному і семасіологічному рівнях. Відмінності в лексичному складі і морфо-синтаксичній структурі епонімів-термінів мають об'єктивні лінгвістичні причини: англійські терміни, в структуру яких входить субстантивний

визначальний компонент (іменник або іменна група), не можуть бути перекладені українською мовою без розбіжностей у морфо-синтаксичній структурі, зумовлених відмінностями в граматичній будові мов. Розбіжності в морфо-синтаксичній структурі «не перешкоджають передачі значення означуваної термінеlementами інтегральної або диференціальної ознаки» [3, с. 25].

Наше дослідження дає змогу рекомендувати транскрипцію і транслітерацію (зокрема із застосуванням граматичних трансформацій) як прийоми перекладу безеквівалентної термінології, які потребують подальших досліджень, але треба зазначити, що переклад термінів, які відрізняються за лексичним складом, являє певну практичну складність: вони вимагають від перекладача не допускати калькування.

Література:

1. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда: у 2 т. / Гол. ред. П. Джуль, Б. Зіменковський. – Львів: Наутилус, 2002. – 2688 с.
2. Андрианов С. Некоторые вопросы построения словарей специальной терминологии / С. Андрианов // Тетради переводчика. – Вып. 2. – М.: Международные отношения, 2004. – С. 78–91.
3. Арнольд И. Лексикология современного английского языка / И. Арнольд. – М.: Высш. шк., 2003. – 302 с.
4. Бархударов Л. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л. Бархударов. – М.: Международные отношения, 2002. – 240 с.
5. Борисова Л. Лексические трудности перевода научно-технической литературы с английского языка на русский / Л. Борисова. – М.: ВЦП, 2001. – 135 с.
6. Борисова Л. Лексико-стилистические трансформации в англо-русских научно-технических переводах / Л. Борисова. – М.: ВЦП, 2001. – 168 с.
7. Борисова О. Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі : дис. ... канд. філ. Наук : 10.02.05 / О. Борисова. – К., 2005. – 279 с.
8. Воробьева М. Особенности реализации эпонимов-терминов в научном тексте / М. Воробьева // Научная литература. Язык, стиль, жанры. – М.: Наука, 2005. – С. 33–47.
9. Гудманян А. Практика перекладу з основної іноземної мови науково-технічної літератури. Хрестоматія. / А. Гудманян. – К.: НАУ, 2005. – 24 с.
10. Даниленко В. Лингвистический аспект стандартизации терминологии / В. Даниленко. – М., 2003. – 280 с.
11. Даниленко В. Русская эпонимотерминология: Опыт лингвистического описания / В. Даниленко. – М.: Наука, 2007. – 246 с.
12. Канделаки Т. Семантика и мотивированность эпонимов-терминов / Т. Канделаки. – М.: Наука, 2007. – 168 с.
13. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации / О. Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сборник статей. – М.: Международные отношения, 2008. – С. 69–90.
14. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) // Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
15. Кутина Л. Языковые процессы, возникающие при становлении терминологической системы / Л. Кутина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 2000. – 94 с.
16. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии / Д. Лоте. – М., 2001. – 158 с.
17. Митрофанова О. Язык научно-технической литературы как функционально-стилевое единство : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / О. Митрофанова. – М., 2005. – 47 с.
18. Нелюбин Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Нелюбин. – М., 2001. – 260 с.
19. Новиков А. Семантика текста и ее формализация / А. Новиков. – М.: Наука, 2003. – 215 с.
20. Новикова Л. Выявление стилообразующих возможностей творческих элементов научного текста / Л. Новикова // Теория и практика английской научной речи. Под ред. М. Глушко. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 36 с.
21. Українсько-латинський анатомічний словник / Уклад. М. Нетлюк]. – 2-ге вид., оновл. – Львів: Стрім, 2000. – 216 с.

Бицко Н. І. Эпонимийная медицинская терминология (интерпретация по лексико-стилистическим особенностям)

Аннотация. В научном медицинском терминологическом пространстве термины-эпонимы занимают значимое место и обеспечивают эффективность межкультурной коммуникации. Термины-эпонимы являются единицами языковых и профессиональных знаний, которые обеспечивают высокий уровень владения профессиональной лексикой любой отрасли медицины. В данной работе проведено исследование научно-медицинских текстов с позиций лексико-стилистических особенностей перевода эпонимийных терминов.

Ключевые слова: медицинская терминология, термин-эпоним, терминообразование, лексические особенности термина, стилистические особенности термина.

Bytsko N. Eponymic medical terminology (interpretation of lexical and stylistic peculiarities)

Summary. In scientific medical terminology terms-eponyms occupy an important place and provide the efficiency of intercultural communication. Terms-eponyms are units of language that provide the highest level of professional language at any field of medicine. The scientific research of medical texts due to the stylistic features of lexical translation of eponymic terms has been analyzed in the article.

Key words: medical terminology, term-eponym, terminology, lexical peculiarities of terms, stylistic peculiarities of term.